

Полтавська обласна державна адміністрація
Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка
Полтавський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені М.В.Остроградського
Полтавське відділення Асоціації
дослідників голодоморів в Україні ХХ ст.

ЗЛОЧИН ПРОТИ НАРОДУ :

**До сімдесятиріччя голоду-геноциду
1932-1933 років в Україні**

*Матеріали регіональної науково-
теоретичної конференції
22 листопада 2002 р.*

Полтава - 2002

ББК 63.3 (4Укр) 622
УДК 947.084.63 (477.53)

Злочин проти народу: До 70-річчя голоду 1932-1933 років в Україні. Матеріали регіональної науково-практичної конференції 22 листопада 2002 р. — Полтава, 2002. — 184 с.

У книзі вміщено матеріали наукової конференції, присвяченої 70-річчю національної трагедії України — голодомору 1932-1933 рр. До збірника також увійшли статті про політичні репресії 20-30-х рр. ХХ ст. на Полтавщині.

Видання адресоване науковцям, викладачам і студентам вищих навчальних закладів, учителям і учням, краєзнавцям.

Склад редколегії:

**П.Г.Шемет (голова), А.І.Бардаченко, Д.В.Горбачук,
О.П.Єрмак, П.А.Кравченко, М.І.Лахижа,
П.І.Матвієнко, В.О.Пашенко.**

Друкуються згідно “Робочого плану виконання Указу Президента України “Про заходи у зв’язку з 70-ми роковинами голодомору в Україні”, затвердженого головою Полтавської облдержадміністрації С.Ф.Томіним 20 квітня 2002 р.

За правильність цитування, наведення історичних фактів несуть відповідальність автори публікацій.

- © Полтавська обласна державна адміністрація
- © Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка
- © Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського

З М І С Т

Шемет П.Г. Не можна забути і виправдати ..	4
Єрмак О.П. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині (1929-1933 роки) ..	15
Діптан І.І. Голодомор 1932-1933 років і дитяча безпритульність в Українській СРР ..	86
Кравченко П.А. Соціально-політичні проблеми голоду в Україні 1932-1933 років ..	97
Лахижа М.І. Голод 1833-1834 та голодомор 1932-1933 років: порівняльна характеристика ..	102
Бабенко Л.Л. До питання про закономірність виникнення голодоморів в Україні (за матеріалами ВЧК-ДПУ-НКВС) ..	109
Лаврик Г.В. Наперекір офіційній пропаганді: свідчення про причини голодомору 1932-1933 років у зверненні українських соціалістичних партій в еміграції ..	123
Рябченко Л.І. Снітин. Фрески болю ..	128
Пащенко В.О. Без вини винуваті, або Православне духовенство в більшовистській державі (20-30-ті роки ХХ ст.) ..	133
Лисенко А.В. Трагічні сторінки історії полтавської інтелігенції ..	153
Бака М.В. “Правдинські п’ятниці” про голодомор 1932-1933 років та його причини ..	159
Мищенко І.О., Харченко Т.О. До проблеми вивчення голоду в Україні 1932-1933 років у загальноосвітніх навчальних закладах ..	165
Демиденко Т.П. Голодомор 1932-1933 років: методичний аспект вивчення теми в школі ..	172

6. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ століття. Історичні нариси/Д.В.Архіерейський, О.Г.Бажан, Т.В.Бикова та інші. Відповід. ред. В.А.Смолій. — К.: Наукова думка, 2002. — С.250.
7. ЦДАГОУ. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.1251. — Арк.270-274.
8. Там само. — Спр.643. — Арк.5.
9. Архів Управління Служби безпеки України в Полтавській області (далі Архів УСБУ в Полтавській області). — Спр.5021-С. — Арк.4, 11.
10. Там само. — Спр.14956-С. — Арк.1.
11. Там само. — Арк.10-10зв., 16, 17.
12. ЦДАГОУ. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.615. — Арк.4-5.
13. Архів УСБУ в Полтавській області. — Спр.12332. — Додатки б/н.
14. Там само. — Спр.3955-С. — Арк.16, 70.
15. Цит. за: Політичний терор і тероризм в Україні. — С.382.
16. Архів УСБУ в Полтавській області. — Спр.1537-С. — Арк.1, 7-7зв.
17. Там само. — Спр.17506-С. — Арк.13зв., 16.
18. ЦДАГОУ. — Ф.1. — Оп.20. — Спр.631. — Арк.24, 103.
19. Архів УСБУ в Полтавській області. — Спр.12112. — Додатки б/н.

* * *

Г.В.Лаврик

НАПЕРЕКІР ОФІЦІЙНІЙ ПРОПАГАНДИ: СВІДЧЕННЯ ПРО ПРИЧИНИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ У ЗВЕРНЕННІ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ПАРТІЙ В ЕМІГРАЦІЇ

У серпні 1933 р. лідери “Закордонної делегації Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП)”, Української соціал-демократичної партії (УСДП) та Української соціалістично-радикальної партії

(УСРП) Ісаак Мазепа, Панас Феденко, Лев Ганкевич, Іван Квасниця, Іван Макух і Матвій Стахів підписали звернення до соціалістичних організацій усіх країн світу про причини голоду 1933 р. в Радянській Україні. Копія цього документу зберігається серед матеріалів особистого архівного фонду українського громадсько-політичного діяча, журналіста і публіциста Осипа Назарука (Центральний державний історичний архів у м. Львові, Ф.359), котрий після закінчення юридичного факультету Віденського університету, де отримав ступінь доктора цивільного і церковного права, працював адвокатом у Галичині. З 1905 по 1919 рр. О. Назарук був членом головної управи Української радикальної партії (УРП), у грудні 1918 — червні 1919 рр. — керівником Головного управління преси й пропаганди в ранзі міністра уряду УНР.

Частина тексту цього звернення, присвячена викладу причин голоду 1932-1933 рр. у підрадянській Україні, заслуговує бути наведеною повністю (із збереженням тогочасної стилістики).

“З кінцем 1919 року російська комуністична влада насильно завоювала Україну. При допомозі кривавого терору знищила вона Українську Народну Республіку, знищила всі революційні здобутки визвольного українського руху, розгромила всі політичні, економічні і професійні організації українського працюючого люду, а саму українську трудову класу скувала залізною диктатурою комісарів російської комуністичної партії.

Щоби закрити свою дійсну ціль, свої імперіалістичні наміри для баламучення громадянської опінії, проголошено Україну самостійною пролетарською державою. Московський центр деякими посуненнями створив ілюзію, що ця держава існує. У дійсності Україна

стала колонією Росії, українські землі стали тереном всяких експериментів радянської влади для випробування різних проектів “нового соціалістичного будівництва”, котрі з соціалізмом не мали і не мають нічого спільного.

І ось по 14 роках тієї диктатури робітники і селя України масово гинуть з голоду на своїй такій родючій землі. <...> І ось вдруге Україна переживає таку саму катастрофу голоду, що й у 1921-22 роках. Це все діється на Україні в 1933 році, по 14 роках “радянської влади”, котра оголосила щастя, добробут і нове життя для працюючих мас.

Стверджуємо, що одинокою і очевидною причиною голоду на Радянській Україні є безоглядний економічний визиск українського народу більшовицькою диктатурою, яка вважає Україну своєю колонією. Рік річно вивозить вона мільйони тон збіжжя або до центральної Росії, для прохарчування важніших робітничих осередків, армії і чрезвычайки, або вивозить по демпінгових цінах за кордон для роздобуття валюти. Комуністична влада затаює факт голоду на Україні, а робить це не лише тому, що цього вимагає престиж диктатури, але щоби й на будуче експлуатувати вигодожену колективізаційними експериментами знищену країну.

А в парі з цим ми є свідками нечуваного політичного терору. Навіть ілюзорична самостійність України сьогодні не існує. Деякі українські комісаріати покасовано, свідомих українців-комуністів заступається російськими комуністами, українську культуру і науку піддано під строгий поліційний режим. Очевидно, що цього року колоніальний визиск і централізовано-політичний терор над трудовим населенням України викликає велике невдоволення і спроби опору, але ті спроби більшовицька влада здавлює, насильно висилаючи цілі місцевості на

Сибір або до концентраційних таборів на Соловках над Крижаним Океаном”¹.

Без сумніву, наведений фрагмент звернення членів емігрантських українських соціалістичних партій до соціалістичних організацій країн світу, які також отримували “неймовірні просто вісти про жахливі випадки людоїдства з голоду” у Радянській Україні, є унікальним. Тут у критичний момент трагедії 1933 р. задокументовано факти, судження, котрі десятиліття поспіль дозволяють відкидати стереотипні підходи до визначення її першопричин і давати ствердну відповідь на питання: чи був голод наслідком економічної політики, яка, починаючи з перших років радянської влади, призводила до дезорганізації і деградації сільського виробництва, чи поглиблювався він злочинним ставленням керівництва країни до українського народу?

Українські соціалістичні партії за кордоном не вірили у дієвість заходів партійно-державного керівництва Радянської України по відверненню голоду та боротьбі з ним. Намагаючись врятувати “найбільш плідчучу країну Європи” від перетворення на “цвинтарище” вони, за висловлюванням авторів відомого нам звернення, протестували “перед цілим культурним світом проти варварського винищування українського трудового народу більшовицькою диктатурою, проти топтання тих прав, які цей трудовий народ шляхом довгої революційної боротьби собі виборов, проти розстрілів, проти арештувань і знущань, жадали негайної амністії для політичних в’язнів” і закликали до цього соціалістичні організації інших країн світу.

Члени українських соціалістичних партій в еміграції прагнули говорити про становище населення, яке голодує, аби обґрунтувати необхідність протестів з боку соціалістичних організацій країн світу проти вивозу харчових продуктів з Радянської України. Вони

відтворювали атмосферу “потопання” сталінською бюрократією всіх тих засад, на яких “спиралася” Конституція Радянського Союзу, щоб викликати у них обурення “політикою винищування голодом і терором українського населення”, що “планово проводить Радянській Україні Російська Комуністична партія”. Українські соціалісти з трибуни “Соціалістичного” Інтернаціоналу інформували соціалістів інших країн про масові арешти, висилку і розстріли “провідних комуністичних діячів української національності” Олександра Шумського, Федора Конаря, трагічні самогубства “чільного представника уряду”, Голови Ради Народних Комісарів УСРР Миколи Скрипника, “найбільшого пролетарського письменника Радянської України” Миколи Хвильового та інших.

По суті, форма партійного звернення була використана українськими соціалістами в еміграції для того, щоб від себе особисто та від імені “тисяч українських соціалістів, що томилися в більшовицьких в’язницях” бити тривогу, мобілізувати на допомогу громадськість поза межами Наддніпрянської України. Хоча вони запевняли, що у важку хвилину український народ, “народ робітників і селян”, не міг чекати допомоги не від кого, окрім як “від соціалістичних партій усіх народів та від противників всякого поневолення та визиску”².

Якщо оцінювати лозунги “Закордонної делегації УСДРГ”, УСДП та УСРП, уміщені наприкінці їхнього звернення до соціалістичних організацій країн світу — “Хай живе воля!”, “Хай живе вільне право на самовизначення всіх поневолених народів!”, “Хай живе соціалізм!” — з позицій сьогодення, то не всі вони уявляються правильними. Але у неймовірно тяжкій ситуації серпня 1933 року вони їхнім завданням було прислужитися порятунку якомога більшої кількості людей в Україні.

Примітки

1. Центральний державний історичний архів у м. Львові. — Ф.359. — Оп.1. — Спр.12. — Арк.1.
2. Там само. — Арк.1 зв.

* * *

Л.І.Рябченко

СНІТИН. ФРЕСКИ БОЛЮ

За даними сільради, від голоду 1932-1933 рр. у Снітині померло 550 мешканців. Вдалося встановити імена лише 336 жертв. А ще 214 — де вони? Розпорошені коло залізничних колій, навколо міст, по нивах, берегах річок та пустирях осиротілих семи хуторів навколо Снітина... Більшовизм старанно ховав сліди не лише своїх злочинів, а й рівняв із землею нашу історію, могили наших предків. На такій знівельованій землі мало вирости “світле майбутнє”, але вродив бур’ян, який душив і тепер душить нашу духовність, наші надії на краще.

На Куті, при виході дороги зі Снітина у Всечик мимо урочища Баранцева, розташувалися в ряд три заможних господарства: Петра Талідана, Нечипора Бузи та Миколи Макухи. Усі вони в кінці 1932 р. були розкуркулені, а на їх базі утворено колгосп “Жовтень”. Погром двох перших не залишив яскравих спогадів, певно, проходив за усталеним сценарієм без значних відхилень: після пограбування власників вигнали з хат, і вони без особливого спротиву розбрелися по білому світу. Не так гладко пройшла ліквідація господарства Макухи, що мав прізвисько “Кузьомка”. Старий Микола мав трьох дітей: Федора, Федота і дочку Валентину, яка на теж час була одружена з Іваном Максимейком (розстріляний у